Използването на театрални техники при хора с нарушено зрение от научна гледна точка

Клаудио Инголя & Зорница Станева
ФРКБПГО, София, България
CLAUDIO.INGOGLIA@GMAIL.COM & ZORNITSASTANEVA@GMAIL.COM

Любомир Велков & Ивелина Ватева
СОУДНЗ, София, България
UDNZSOFIA@YAHOO.COM

Росица Тодорова & ПЕтя Марчева
СНЦ „Надежда за всички", Велико Търново, България
ROSI_TODOROVA75@ABV.BG & PETIAMARCHEVA@ABV.BG

Динос Аристиду, Никола Круз, Джейн Лейтъм
UCAN Productions, Кардиф, Великобритания
DINOS.THEATRE@GMAIL.COM &
JANE@UCANPRODUCTIONS.ORG

Касимиро Алаймо
I Bohémiens, Палермо, Италия
CASIMIRO1967@GMAIL.COM

Стефания Витале
Music'Arte, Палермо, Италия
STEFIVITALE@YAHOO.COM

Даниела Манискалко
Società Dante Alighieri Luxembourg, Люксембург
MANISCALCODANIELA13@GMAIL.COM

HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT CENTRE
Номер на проекта: 2014-1-BG01-KA201-001555
Erasmus+

ВЪВЕДЕНИЕ

Този доклад има за цел да представи резултатите от общите усилия на група експерти, работили по спецификите на зрителните увреждания, погледнати от психологическа, тифлопедагогическа (експерти/обучители, специализирали в сферата на зрителните и други увреждания) гледна точка, както и от гледна точка на театралната експертиза.

Експертите, които взеха участие в разработването на този интелектуален продукт, са както следва:

Психолози:

Валентина Филингери – Music'Arte / I Bohemiens

Росица Тодорова & Петя Марчева – СНЦ „Надежда за всички"

Тифлопедагози:

Никола Круз - UCAN Productions

Ивелина Ватева & Любомир Велков – СОУДНЗ "Луи Брайл"

Театрални експери:

Динос Аристиду – UCAN Productions

Касимиро Алаймо – I Bohemiens

Стефаниа Витале – Music'Arte

Клаудио Инголя – FDCBPCS

Даниела Манискалко - Società Dante Alighieri

Благодарение на асинхронни дискусии и срещ във flashmeeting, които се случиха, както следва:

- С фокус психологическа гледна точка на 24 април 2015г., 14:00 CET с участници Зорница Станева (ФРКБПГО) от името на Росица Тодорова и Петя Марчева, Стефаниа Витале (Music'Arte) и Даниела Манискалко (Società Dante Alighieri) - връзка: http://flashmeeting.e2bn.net/fm/fmm.php?pwd=19af0b-18723

- С фокус театрална гледна точка на 24 април 2015г., 16:30 CET с участници Клаудио Инголя (ФРКБПГО), Стефаниа Витале (Music'Arte), Касимиро Алаймо (I Bohemiens) и Даниела Манискалко (Società Dante Alighieri) – връзка: http://flashmeeting.e2bn.net/fm/fmm.php?pwd=cb880c-18722
- С фокус тифлопедагогическа гледна точка на 13 май 2015г., 14:00 CET с участници Зорница Станева (ФРКБПГО), Ивелина Ватева (СОУДНЗ „Луи Брайл") и Джейн Лейтъм, Динос Аристиду & Никола Круз (UCAN Productions) – връзка: http://flashmeeting.e2bn.net/fm/fmm.php?pwd=5b7bde-18724
- С фокус театрална гледна точка на 18 май 2015г. (2ра тематична среща), 15:30 CET с участници Динос Аристиду (UCAN Productions), Клаудио Инголя (ФРКБПГО), Стефаниа Витале (Music'Arte) и Касимиро Алаймо (I Bohemiens) – връзка: http://flashmeeting.e2bn.net/fm/fmm.php?pwd=29a373-18747
- С фокус психологическа гледна точка на 8 юни 2015г. (2ра тематична среща), 17:00 CET с участници Зорница Станева (ФРКБПГО), Стефаниа Витале (Music'Arte) и Даниела Манискалко (Società Dante Alighieri) – връзка: http://flashmeeting.e2bn.net/fm/fmm.php?pwd=98d006-18808

Посредством предприемането на дейностите, свързани с настоящия интелектуален продукт, екипът на V.I.S.I.ON разшири резултатите в посока на нови научни измерения, свързани с познания в областта на психическото и физическо състояние на хората с нарушено зрение.

Контекст и участие (от Динос Аристиду, UCAN Productions)

В процеса на изпълнение на проекта и изработването на театралния подход е от ключово значение да обърнем внимание както на участващите млади хора, така и на участващите организации. Нивото на самочувствие на младите хора е свързано със следните контексти:

Личен: Отнася се до личността.

Отчита се индивидуалното зрително увреждане, домашната обстановка и ежедневие, възраст, пол, физическо развитие, емоционално и психологическо състояние (които често са производни на други контексти)

Социален: Отнася се до географското положение и взаимодействието на индивида с околния свят.

Отчита се образованието, приятелствата, прекарването на свободното време, услугите и подкрепата, които държавата предлага в помощ на хората с нарушено зрение.

Културен: Отнася се до етноса и различните отношения спрямо него, както и от него към другите етноси.

Отчита се етноса на младежа, образователната система, в която се обучава, позиционирането и отношението към хората с увреждания, културните възприятия и отношение към хората с нарушено зрение, положението на хората с нарушено зрение в обществото, исторически възприятия и отношения.

Театрален: Ролята, която театърът играе в културния живот.

Отчитат се възприятията на младите хора спрямо театъра и начина, по който театърът се използва и оценява в обществото и в сферата на образованието.

В процеса на работа и развитието на проекта, всички партньори трябва да са колкото е възможно по-добре информирани относно и чувствителни спрямо горните контексти. Променящите се местоположения на партньорските срещи, дискусиите и приносът на експертите и добрите практики са източник на информация за въпросните контексти.

След като казахме това, трябва също така да отчетем някои фактори, които са споделени за всички млади хора и не са задължително свързани с нарушеното зрение. Не всички млади хора участват в културния живот и в учебния процес по един и същи начин. Младежите на възраст между 12-17 години понякога се чувстват странно, несигурно, прекалено емоционални са и чувствителни. Това изобщо не е свързано с тяхното увредено зрение, а е част от природата на тяхното израстване. Когато, влезли в ролята на театрални експерти и обучители обмисляме стратегии за тяхното успешно включване, ние трябва да отчитаме фазата на развитие, в която се намират, както и увреждането на тяхното зрение и културния контекст.

Съдържание

1. Зрителните увреждания от психологическа гледна точка 7

2. Зрителните увреждания от тифлопедагогическа гледна точка 19

3. Зрителните увреждания от гледна точка на театъра..... 31

4. Пресечни точки и общи заключения за основите на метода V.I.S.I.ON 45

Bibliography:..... 52

1. *Зрителните увреждания от психологическа гледна точка*

Безспорно е, че психологическата адаптация на хората с нарушено зрение е дълбоко свързана със самочувствието и увереността в собствените сили, които играят ключова роля в тахната мобилност, ориентация и владеене на заобикалящото ги пространство.

Постигането на положителна психологическа настройка към слепотата и увреденото зрение изисква подготовка както на съответния индивид, така и на обществото като цяло. Групата на хората с увредено зрение е толкова разнообразна и хетерогенна по отношение на особеностите на своите членове, колкото и останалата част на обществото. Осъзнаването и разбирането на тази реалност може да ни помогне да преодолеем доста всеобщи погрешни разбирания и концепции относно състоянието „увредено зрение“.

Слепите хора или хората, които имат увредено зрение постоянно са изправени пред предизвикателството да се настройват спрямо своето състоянив психологически, както и социално. Според Tuttle (Tuttle, D.W., 1987), приспособяването е процеса на реагиране спрямо житейските тегоби и стрес. Това приспособяване варира значително от случай до случай, защото формите на зрителните нарушения, както и разликите по отношение на семейството, нивото на образование, социален и икономически статус са далеч от хомогенни и зависят от индивидуалния опит и среда.

Важно е да се отбележи, че възрастта на която е настъпило увреждането или пълната загуба на зрение има огромно значение за формирането на концепциите за самите тях от страна на засегнатите хора. Така например на първо чуване може да прозвучи напълно неразбираемо това, че някои младежи с вродена слепора считат себе си за късметлии, че са се родили така, вместо да загубят зрението си на по-късен етап от живота. Това да нямат никаква представа както означава да можеш да виждаш им дава усещането, че нищо не им липсва. Така, когато състоянието е вродено, изглежда е много по-лесно човек да се нагоди към състоянието на слепота (Morse, 1983; Warren, 1984). След проведено проучване сред децата, участници в проекта в София, едно от тях, което губи зрение поради тежък случай на глаукома, споменава, че няма нищо, което да желае

повече отколкото отново да си върне загубеното зрение. Дори като се има предвид, че никога и нищо не бива да приемаме с валидност сто процента, защото със сигуност децата се адаптират по много различни начини, вродената слепота определено има ефекта на почти автоматичното налагане на приемане на състоянието, което не важи за случаите, при които нарушението се случва на по-късен етап от живота. Това обикновено води до травматични и депресивни последици и изисква определен период за приспособяване. С цел да се фасилитира процеса на изграждане на позитивна концепция за самия себе си, към социалните класификации трябва да се подхожда наистина сериозно. Ние всички сме социални животни и нашето усещане за идентичност е силно зависимо от начина, по който другите ни възприемат. Ние контролираме и организираме нашите действия на база на постоянна обратна връзка от заобикалящите ни – семейство, общност, приятелски кръг. Тази обратна връзка е проверка на нашето поведение и създава предпоставки да го променяме. Ето защ, обществото следва да бъде образовано относно случаите, при които един човек може да бъде сляп или с нарушено зрение дори ако не носи очила, бял бастун, очите изглеждат нормално и няма никакви видими блайндизми или манеризми. Липсата на достатъчно информация относно това може да доведе до предразсъдъци, недоверие и дори обвинения от страна, както на учители, така и на съученици. Когато човек в подобно положение успее да се справи в живота, успешно да завърши своето образование и да си намери работа, благодарение на своята силна вяра в собствените сили, това е по-скоро изключение, а не общо правило, защото повечето не постигат такива успехи ако не им достигат подкрепа и разбиране.

Погрешните обществени концепции също са свързани и с природата на ограниченията, които зрителните увреждания може да налагат. Зрението може да бъде увредено по много различни начини, като пречи на определени дейности, а изненадващо позволява други, което понякога се счита за невъзможно от останалата част от обществото. Например, загубата на долната половина на зрителното поле обикновено се изразява в затруднения при придвижване, но не означава, че човек не може да гледа телевизия или да работи на компютър. Загубата на дясното звително поле се свързва със затруднения

при четене (защото в западните страни е необходимо движение на окото за сканиране отляво на дясно), което обаче не означава липса на независимост по отношение на мобилността или пространственото ориентиране. Липсата на разбиране на тези особености често слага знак за равенство между увреденото зрение и пълната слепота или води до предположения, които може силно да навредят и да дискредитират способностите на засегнатото лице.

“Начинът, по който хората са белязани и класифицирани може да има важно въздействие върху техния социален и личен живот. Ограниченията са свързани със зрението, а не с поведението изобщо.” (Schinazi, V. R., 2007)

Разбирането на различните ситуации и състояния на частична загуба на зрение, сравнени с пълната слепота, която се счита за точната противоположност на способността да виждаме, може да е наистина голямо предизвикателство и да изисква значително внимание и гъвкавост от страна на обществото.

“Неправилната класификация налага неточна реалност. Хора с остатъчно зрение обикновено биват класифицирани като слепи и често действат като такива или сами се убеждават, че са такива.” (Schinazi, V. R., 2007).

По този начин например, липсата на правилно разбиране на конкретно състояние може да подведе родителите на засегнати деца да предприемат образователни стратегии, които не се възползват от остатъчното полезно зрение. Това може да доведе и до прекомерна защита или прекалено обгрижване, което ограбва независимостта и потенциала за развитие на детето.

Важен аспект на психологическата адаптация към живот в свят, в който визуалните образи доминират, е изграждането на положителна концепция, представа за самия себе си. Липсата на адаптация в случаите на постепенна или внезапна загуба на зрение, може да довете до висока възбудимост, неспособност за учене или работа, изолация. Формирането на представа за самия семе си може да се дефинира като набор от

концепции, които човек развива и поддържа за себе си, които му/й помагат да оформи своята идентичност, начина по който се възприема и неговото/нейното самочувствие. Именно концепцията за самия себе си формулира нашите очаквания и оформя нашето поведение, което неизбежно оказва влияние върху нашия социален и професионален живот. Възприемането на положителна концепция за себе си предпоставка за справяне с и преодоляване на последствията от увреждането. То създава чувство на удовлетворение от себе си и от живота по принцип и генерира положителни възгледи по отношение на бъдещето и ролята на индивида в обществото.

Хората приемат своето състояние по различни начини. Понякога неспособността да се справят може да ги остави с чувство на изолация от обществото или да ги накара сами да се изолират, защото усещат, че са неспособни да се впишат и че другите ги съжаляват. Отрицателните концепции за самия себе си обикновено се свързват с изолация, депресия и умствени и здравни проблеми (López-Justicia, 2006).

Изследванията дават като резултат много различни резултати по отношение на концепцията, която хората с нарушено зрение формират за себе си: според някои няма някакви особени различия между слепите и зрящите, докато други откриват, че слепите се възприемат изключително негативно, а че хората с частично зрение са далеч по-възбудими и напрегнати, с чувство за несигурност и самота, изразяват чувства на изолация и несправедливост. В някои от случаите хората с увредено зрение дори са склонни да отклоняват предложения за услуги, които биха им били от полза, само защото не желаят да бъдат класифицирани като слепи.

Един от ключовите компоненти на концепцията за самия себе си е самочувствието, защото то се свързва със стойността, която човек определя на своите собствени характеристики, умения, способности и качества (Griffin-Shirley & Nes, 2005). В много голяма степен, самочувствието се гради върху обратната връзка, която се получава от заобикалящата среда. Активното участие на приятели, съветници, обучители като наставници и модели на подражание, може да играе важна роля за формирането на

добро самочувствие, което е устойчиво и подкрепя индивида в постоянство в преследването на неговия успех, без значение от формата, в която въпросният успех е предвиждан.

Тук по-долу ще представим някои от наблюденията вече реализирани от участващите в проекта VISION психолози. Експертите от българския екип вече бяха представени в рамките на първия националеен доклад, разработен по проекта. Все още не сме представили психолога от италианска страна – г-жа Валентина Филингери – която работи като психолог в местния офис в Палермо на Италианския съюз на хората с увредено зрение. Тя е натрупала значителен опит в работата си там от 2005та година насам. Основната й роля в организацият се състои в подпомагане и координиране на дейностите, които се реализират в подкпрепа на слепите и хората с увредено зрение, както и на хората с множество увреждания. Съюзът, в който Валентина е основно ангажирана, предлага на хората с нарушено зрение дейности, които благоприятстват и насърчават независимосттаи интеграцията.

Групата, която ***участва в проекта в Италия***, е включена в различни форми на извънкласни дейности. Някои от тези дейности са: психо-мбилност, говорна терапия, арт терапия, музикална терапия, танци и движения и, за онези, които вече не посещават училище, подкрепа за обучаващи се в университет.

Предложението на VISION отначало бе прието с леко колебание, но проектът напълно отговаря на нуждите, които участниците демонстрират в ежедневието си и всички те бяха изключително щастливи да се запознаят с техните учители по сценични изкуства – Касимиро Алаймо и Стефаниа Витале.

След като италианските младежи с нарушено зрение се срещнаха с Касимиро и Стефания, които представиха проекта и неговите цели, всички приветстваха идеята да подложат себе си на изпитание как се работи чрез театър.

Работната група в Палермо е формирана от 10 младежи на възраст 11-17 години, плюс още други деца и младежи – по-млади или по-възрастни – които се включиха, защото изявиха спонтанен интерес към театъра.

Главното затруднение, което възниква по време на първите провеждани от театралните експерти по VISION - Стефаниа и Касимиро - дейности, е свързано с *липсата на емоция и чувства*, което често съпровожда нарушеното зрение.

Това показва, че младежите с нарушено зрение често *имат склонност да се затварят в себе си или като алтернатива, без да го съзнават и без да имат такова намерение, те разсейват всяка своя емоция, защото не умеят да изразят, това което чувстват* по правилен начин. Под „правилен начин“ имаме предвид начина, по който те биха желали да се изразят.

Ежедневието им е по-схематично от обикновено. Той е разпределен между точни и фиксирани действия, които не позволяват достатъчна освободеност на съзнанието.

Ако се окажат извън тези фиксирани систематични действия и дейности те са загубени. Ако не им бъдат предоставени стратегии за проучване на нещо ново, те никога няма да се отклонят от своята позиция. Склонни са да изживяват всичко автоматично. Способността да се възприемат други роли зависи от възможността да се мисли неконвенционално и да се излиза от установените стереотипи.

Дейностите се мониторират чрез използване на форма на наблюдение на функционалния контекст и автономията на всеки отделен участник. Италианският екип стартира от първоначално наблюдение на групата и продължи с две междинни проучвания. Получените резултати са повлияни от социалния живот на участниците (и най-вече семейство и училище) и разбира се от зрителното увреждане и периода от тхения живот, в който се е развила патологията.

В рамките на текущия мониторинг, италианският екип установи много подобрения в двигателния умения, езиковите и социални умения, уменията за поддържане на отношения. Представата на младежите за самите тях, както и за заобикалящата ги среда

се подобри значително. Същото можем да кажем и за техните двигателни умения и координация.

Друг важен момент, който бихме желали да подчертаем е *първоначалното затруднение на децата да изразят собственото си неудобство*. Това означава, че те не винаги успяват да са активни при реализирането на взаимоортношения и дори не успяват да помолят за помощ. Само след няколко упражнения по време на театралните уъркшопи, много от тях напълно промениха своето отношение. Точно това се случи с Мануел, момче с увредено зрение на 16 години, изключително интровертно, което в крайна сметка успя да се изрази по съвсем спонтанен начин с истински интерес и съумя да представи своите емоции и чувства.

Уъркшопите са наистина от голяма полза за всички участващи младежи от Италия, те бързо променят своето отношение и поведение и стават по-отворени, креативни, уверени в себе си и проактивни с всеки следващ ден. По-склонни са да общуват и да споделят своите емоции, особено онези, които асоциират с приемането на състоянието.

В контекста на социалната автономия, много от децата, които участват в проекта Vision, демонстрират някои затруднения в пространственото ориентиране, във възприемането на другите и на близостта. Италианският екип ще продължава да работи по тези проблеми, макар че подобрения вече се набюдават. Работата с групата предизвика повишена самоосъзнатост. Целта на театралните уъркшопи е да повиши нивото на самочувствие и владеене на емоциите и участниците съвсем явно се доближават до тази цел.

В България има две групи участници с нарушено зрение – една в София и една във Велико Търново. В резултат от добре фокусираната и програмирана работа с децата от целевата група, в рамките на периода януари-юни 2015г. Българските екипи наблюдават качествени резултати в развитие в следните посоки:

1. **Познавателни умения –** подобрено ниво на възприятие (как получават и как асимилират информация), както и подобрени умения и качества за представяне,

включително подобрено внимание и концентрация, обем и съдържание на предлаганата и асимилирана/възприемана информация, както и изграждане на цялостно разбиране относно дадени обекти и феномени от заобикалящия ни свят.

2. **Емоции и поведение** – опитът, свързан с налагане на качествен контрол върху емоциите и тяхното изразяване. И за двете групи в България поемането на контрол върху личното поведение и реакции е заявено от децата като проблем в самото начало. Те всички постепенно започват да овладяват своите реакции, за да са адекватни в различните ситуации.

3. **Езиково и говорно развитие и комуникативни умения** – те развиват своите умения за устно изразяване, като средство за социално взаимодействие. Ако в началото се изразяваха със съвсем малко думи, в края на периода преди финализирането на настоящия доклад, те започнаха да се „отварят“ и да демонстрират по-свободни маниери за комуникация и използване на по-широк обхват от думи и изрази, когато „обрисуваха“ своите емоции и мисли.

4. **Социални умения** – те развиват добра концепция за природата да чувствата и емоциите – болка, радост, тъга, щастие – и започват да инициират взаимодействие с групата без предварителни уговорки. Това е особено важно за групата от Велико Търново, която е съставена от деца от различни домове и организации в региона. Групата деца от София е по-скоро хомогенна, децата учат в едно училище и споделят една и съща училищна среда.

5. **Артистични умения** – формира се елементарна музикална и арт култура, която се изразява чрез различни дейности от сорта на проучване на къси литературни текстове, корективи за красиво и грозно, материали и театрални техники, овладяване на основни техники за рисуване – използване на истински инструменти за рисуване в Търново, както и самите тела на участниците (по-специално в София, където на децата се помага да правят пози, физиономии, скулптури с тела, което е изкуство с телата).

Работата с децата от целевата група в Търново в периода (януари-юни 2015г.) е белязана от чудесно включване от страна на децата в групите и висока степен на адаптивност на децата. Особено важно е да споменем, че включването на доброволци в инициативата се приема извънредно позитивно. Въпросните доброволци са ученици от местната Природо-математическа гимназия във Велико Търново, Американция колеж „Аркус“, ученци от училището по изкуства „Емилиян Станев“, както и студенти от Великотърновски университет. Всички доброволци участват във формирането на план, който следва програмата на проекта и предвижданията са, че по време на летния период на 2015г. Ще бъдат реализирани още повече срещи, за да се постигнат още по-добри резултати. Доброволците обединяват своите идеи, търсят и обменят информация за различните видове театър, театрални техники и цялостни представления. Те си разпределят работата с изключителна прецизност и я изпълняват със забележителен интерес.

Инициативността на родителите да се включват в събития с по-интензивна програма и по-широк обхват също се приема с голям интерес. Решение на самите родители е да подкрепят бъдещото продължение на проекта, свързано с ушиването на костюми, декори и участие в провеждането на разнообразни инициативи.

Като експерти по проекта, ние вярваме, че участието на доброволци в дейностите допълнително ще мотивира децата. И се оказваме прави! След като установихме този огромен успех, ние решихме да включим в проекта и връстници на участващите деца с нарушено зренеи. Тази идея също бе приета с огромен интерес. Залата се пълни с деца, които са изпълнени с енергия и позитивизъм. Всички бяха готови да помагат, да влизат в роли, да дават идеи, да демонстрират и да се усмихват.

Уъркшопите се превърнаха в интерактивни артистични процеси, които водят към създаването на представление, обвързано с конкретна тема. Хората от публиката ще изживеят нещо, с което никога преди не са се сблъсквали. Те ще се насладят на постижението на децата с нарушено зрение и ще се изправят пред комбинация от изразни средства на така наречените сетивни портали – звукови ефекти, допир, визуални и вкусови ефекти.

Не е лесно да се говори или пише за уъркшопите и дейностите по проекта – те трябва да бъдат изживяни. Случват се под формата на съвременен театър, който съчетава театър, психология, социология, рисуване, сценография и много други арт форми. По време на сетивното пътешествие ние ограничаваме използването на две от нещата, до които най-често прибягваме в ежедневието – говор и зрение, с цел да интензифицираме нашия слух, усещанията за мирис и допир, както и средствата за комуникация.

Работният процес в София включва двама театрални експерти и представители на местните партньорски организации – ФРКБПГО и СОУДНЗ „Луи Брайл“. Като се има предвид потребността на децата за редовна комуникация, както и заявената нужда и желание за постоянна работа, от страна на театралните експерти – срещите се провеждаха всеки петък (освен на национални празници и училищни вканции), а децата бяха разпределени в две групи, с всяка от които се работеше по 2 часа. Причината за разделянето на децата е свързана с факта, че част от децата живеят в пансиона на училището и за тях е по-лесно да вземат участие в по-късен час, като по този начин си запазват всички други извънкласни дейности, в които са ангажирани, докато други трябва да напуснат училището в 3,30 следобяд, за да бъдат извозени с организиран транспорт до домовете си в София, т.е. трябва да посещават уъркшоп в по-ранен час. Друга причина се съдържа и във факта, че двете групи включват сумарно повече от 10 деца (14-15). Работата с децата в София се реализира без прекъсвания, а включените възрастни (професионалисти) правят всичко по силите си да интегрират театъра в ежедневието на децата, включително като ги водят на представления на плейбек театър (2 пъти в София) и водят Шекспир със „Сън в лятна нощ“ в залата на училището, като въпросното представление бе изиграно от младежи и бе за цялата училищна общност – деца и учители. Четири от децата, участници в проекта, заедно с една доброволка, подготовиха танцова миниатюра, която бе представена пред цялото училище и цялата VISION общност.

Някои от вече наблюдаваните резултати са:

- посредством своите потребности да общуват, да изразяват своите нужди и чувства, да влизат в контакт, участниците развиват своите способности да усъвършенстват езиковите (говорни) умения и комуникативни умения;

- посредством своите потребности да използват адекватно представяните театрални техники, да участват в музикалните и танцови упражнения, да получат положителна оцена и внимание, участниците също така развиват своите потенциални умения за себеизразяване посредством изразните инструменти на сценичните изкуства;

- посредством своите потребности да участват в подходящи театрални сцени, те развиват своите потенциални способности да подобряват грубата моторика и координацията.

Като се имат предвид потенциалните възможности и потребностите, екипите по проект VISION, поставят следните цели: подобряване на говорни умения и умения за комуникация чрез правилна артикулация, развиване на речта, като средство за взаимодействие и пълноценно участие в процеса на общуване; обогатяване на знанията за различни видове изкуства; развиване на умения и навици за боравене с изискванията на ежедневната рутина. За постигането на качествени резултати допринася изпълнението на следните задачи и игри:

- участие в различни звукоподражателни игри
- богата на говорни симулации среда
- обогатяване на активния речник
- участие в дейности за създаване на истории и ролеви упражнения
- овладяване на практически умения за презентиране в различни ситуации
- приемане на другите наоколо като партньори в комуникацията.

В работата с децата от целевата група се използват модели като - примерни (мониторинг и демонстрации), практически (повторения и упражнения), устни (обяснения) и ролеви игри (ролеви и ситуационни игри и драматизации). Резултатите с най-високо качество се

постигат чрез използване на игрови методи, които са подходящо средство за изразяване в рамките на малка група – за споделяне на отношение към определена тема с конкретна цел. Благодарение на факта, че детето е поставено в реална или въображаема ситуация, той/тя си създава възможност да бъде „някой друг“, да споделя емоции, да използва аспекти от истинския живот, да възпроизвежда определени сценариипод формата на диалог или движения. Чрез използване на тези методи, децата разбират как се чувстват и реагират другите, формират умения за адекватна реакция в определени ситуации, дейностите градят характера и децата възприемат ценности, формират умения за екипна работа и за много по-пълноценна и екстензивна комуникация.

По-долу са представени някои критерии за оценка на прогреса на групата от психологическа гледна точка.

Когнитивно развитие на децата: подобрени сензорни качества; обогатени концепции относно заобикалящата среда, подобрена вербална памет, подобрена механична памет, повишена концентрация на вниманието и по-интензивно активно внимание и концентрация, целевата група подобрява нивото на уменията за възприемане и представяне, способна е да се съсредоточава и да асимилира по-големи обеми информация и по този начин да получи представа за конкретни обекти и феномени от заобикалящата среда.

Езиково и говорно развитие и умения за общуване: обогатяване на активния речник, техники за артикулация, включително интонация, тембо и тембър на гласа.

Емоционален статус и поведение: овладяване на социални норми на поведение; ниво на емоционален контрол и самоконтрол; контакти и връзки в групата; изграждане на приятелски кръг; изпълнение на групови упражнения и дейности.

2. Зрителните увреждания от тифлопедагогическа гледна точка

Когато говорим за обучаване и образоване на деца с нарушено зрение, има някои общи положения, които са сравнително фиксирани без значение от националността на децата. Едно от тези фиксирани изисквания е обучението, без значение от средата, в която се реализира, да бъде предоставяно от професионалисти, които са щателно подготвени и квалифицирани да обучават ученици с нарушено зрение. Уменията и знанията, които е необходимо тези обучители да притежават, покриват три класификации: основи на редовното образование, включително методология на преподаване на четене, математика и други научни предмети; умения за прилагане на техники за адаптация на учебната програма, така че материалът да стане по-достъпен без да бъде променян за деца с нарушено зрение; компетенции за оценяване и предоставяне на обучение в конкретни академични сфери, кариерно образование, специализирани умения за независим живот и на последно място, но не по значение – социални умения и компетенции (2).

Друга споделена сфера, в която децата с нарушено зрение имат потребности, е ориентацията и мобилността. Учениците трябва да получават подходящи програми за обучение с добра честота и продължителност.

Не трябва да забравяме, че поради ниската честота на случаи на зрителни нарушения, много ученици и възрастни твърде рядко, а някои дори никога не са имали възможност да комуникират с човек с ограничено или никакво зрение. Ето защо, дори когато хората искат да помогнат, те често нямат ясна идея как и какво да направят. Някои не правят нищо, докато други прекаляват и отнемат на детето уменията да бъде независимо. Ето защо, за да бъдат от помощ, професионалистите, връстниците и родителите трябва да имат реална представа за това, което ученикът може да прави и разбира се, представа за ситуациите, в които помощ наистина е необходима.

Тези фиксирани положения следва да бъдат съпроводени и от някои допълнителни разяснения относно предизвикателствата при обучението на деца с нарушено зрение и което е също толкова важно – подготовката им за независим и пълноценен живот, защото психологическата и емоционална ориентация и мобилност е еднакво важна като физическата ориентация и мобилност.

Процесът на разработване на частта, която следва, включи съвместните усилия на участващи в проекта тифлопедагози от България и Великобритания. След онлайн дискусия относно спецификите в обучението на деца с нарушено зрение и нивото на тяхната социална интеграця във всяка от двете страни, на база на предложение от колегите от Великобритания, част от този раздел е изработена под формата на интервю, което дава поглед към това какво и как се случва в двете държави, които са поставени в противоположни позиции в графиката, която демонстрира грижите, подкпрепата и включването на хората с нарушено зрение.

Първият въпрос формулиран за целите на споделената информираност и яснота, бе **“Какв е контекста на образованието на децата с нарушено зрение във вашата страна?”**

Получената от България информация е както следва: Съществуват няколко основни концепции при обучението на деца с нарушено зрение в България. На първо място, съществува потребност от добиване на достатъчно социални и ежедневни умения, които биха имали като резултат социална интеграция. Друг важен фактор е академичното образование на младежите с нарушено зрение, което следва да отговаря на същото такова получавано от другите деца на съответната възраст в другите училища.

Специализираните училища в България, в които получават образование децата с нарушено зрение, използват същата програма, която се прилага и в другите стандартни училища. Децата с визус под 0,2 на по-добре виждащото око с корекция и в зависимост от диагнозата на състоянието. В някои случаи зрителните нарушения се съпровождат от допълнителни психо-моторни или интелектуални дефицити. Разликата между България и други страни идва от предоставянето на защитена среда за слепите и децата с нарушено

зрение, както и от факта, че специализирано оборудване и обучени специалисти не са налични в общообразователните училища. Особено важно предимство идва от ранната професионална ориентация и подготовка чрез подбор на подходяща професионална реализация.

Обратната връзка относно Уелс и Великобритания: в Уелс има около 1600 деца и младежи, получаващи специализирана подкрепа в процеса на тяхното образование поради нарушено зрение. Делът на децата с нарушено зрение е грубо 2 на 1000 деца (0.2%). Отговорността за тяхното образование пада върху образователните отдели на местните власти – страната е разделена на 22 зони, управлявани от местни власти.

Около 70% от децата с нарушено зрение посещават стандартните училища, заедно с техните зрящи връстници. Те получават помощ от специализирани преподаватели, които са завършили следдипломен курс на квалификация относно преподаване на обучаеми с нарушено зрение, но тази помощ варира според нивото на потребност. Повечето деца използват компютърен софтуер, за да изучават уроците в училище. Те може да разполагат и с личен асистент за уроците, за които се нуждаят от допълнителна подкрепа. Учителите специалисти следят тяхното развитие, съветват училищата как да покриват техните нужди и да предоставят обучение на/по Брайл, за използват увеличителни инструменти и други. Някои деца получават специално обучение по мобилност и умения необходими в ежедневието. За съжаление не всички зони с местно управление предлагат тази помощ.

Останалите 30% от децата имат допълнителни специални потребности или множество увреждания, което прави включването им в стандартното образование неефективно. Те или се нуждаят от посещаване на местни специализирани училища, където учителският състав е подготвен да работи с деца с множество увреждания, или, много малка част от тях, се налага да се обучават в специализирани местни училища в Англяи. Уелс има автономия от Англия по отношение на това как предоставя образование за своите деца и младежи. Понастоящем се пише ново законодателство, което цели да осигури по-добра

подкрепа за обучаемите с допълнители образователни потребности. Въпросното законодателство трябва да бъде съгласувано и прокарано в рамките на следващите 12 месеца.

Отговорите отнасящи се до втория въпрос **“Какви са бариерите и пречките в образованието, с които се сблъскват младежите с увредено зрение?”** от България гласят:

- Прекалена защита от страна на родителите

- Липса на самостоятелност в простички ежедневни дейности и ситуации

- Трудности при формиране на абстрактни идеи и концепции за средата – улици, обществен транспорт, паркове и други, поради недостъпност на средата – това е специфика за страната, която все още е свързана с българската реалност, дори и да може вече да кажем, че има някакво развитие в тази посока.

- Поведенчески проблеми в непозната среда.

- Незадоволителна мобилност, често съпроводена с липса на инициативност за запознаване с нови форми, обекти и прочие.

- Страх от животни и отказване на контакт с такива.

- Много сериозни пропуски в образованието на ученици от средните училища. Има случаи с незрящи ученици без никакви други интелектуални дефицити, които са оставени неграмотни до 5ти клас. В същия дух наблюдаваме много сериозен проблем при масовата интеграция, който се наблюдава в България и който се изразява в прекомерно защитно или съжалително отношение от страна учители, които имат дете с нарушено зрение в своя клас. Останалите деца в класа се превръщат или в асистенти на детето с увредено зрение или точно в обратното – отхвърлят го/нея напълно и отказват какъвто и да било контакт. Изолацията на детето от социалната група е очевидно.

Отговорът от Уелс очертава доста по-различни затруднения:

- Занижените очаквания са главна пречка пред ученето. Това може да идва от учителите неспециалисти, които работят с тях, от семейството или от самите млади хора.

- Липсата на социални умения и самостоятелност означава, че житейският опит на децата с нарушено зрение може да бъде ограничен. Това включва възможностите да се организират сами и неспособност да пътуват самостоятелно, което се наблюдава там, където за тях не се предлага обучение по мобилност.

- Включването във всички аспекти на училищния живот, включително учебни посещения извън училищната среда и социални преживявания извън класната стая (например ваканции, извънкласни възможности като участие в следучилищни дейности). Всички тези дейности често са затруднени, защото младежите зависят от таксита или училищен транспорт между дома и училището).

Усилията, които се полагат за преодоляване на бариерите в България са както следва:

- Обучителни семинари за родителите с цел овладяване на прекалената протекция. Посещение на уроци от страна на родители, провеждани с помощта на интерактивни методи.

- Изискване на сътрудничество от страна на държавните органи при реализирането на часове с децата с цел обучаване относно различните видове транспорт и удобства за хората с увреждания.

- Консултации с инженери отговорни за планирането и изпълнението на инфраструктурата в градската среда.

- Водене на децата на различни места – театри, кино, сладкарници, търговски центрове, обществени сгради, паркове и прочие.

Усилията в Уелс за неутрализиране на наблюдаваните на местна почва пречки и затруднения са формулирани както следва:

- Когато е възможно да се използват модели на подражание (хора с нарушено зрение, които са успешни), за да се демонстрира пред децата какво биха могли да постигнат. Празнуване на техния успех.

- Включване на доброволчески организации (например Кралския национален институт за слепите / слепите деца във Великобритания), работещи с родители и семейства с цел постигане на тяхното въвличане докато детето е още малко, така че да получат подходящо обучение по родителски умения и да повишат очакванията им по отношение на детето. Те също така лобират и провеждат кампании на ниво национални и местни власти, където липсват услуги за обучаеми с нарушено зрение.

- Родителски мрежи, които позволяват на родителите да се срещат и да споделят свои идеи и опит.

- Организации от типа на UCAN Productions работят с младите хора, за да укрепят техните социални умения и самооценка, да ги овластят за поемане на контрол върху техните животи и въжделения.

Най-важното **предизвикателство при работа с младежи с нарушено зрение** в България, от гледна точка на преподавателите, е преодоляването на предразсъдъците относно потенциала на децата с нарушено зрение. Задача на учителя е да открие начин за справяне с прекомерната протекция от страна на родителите. Също така винаги е необходимо да се помага на колегите от другите училища, в които са интегрирани деца с нарушено зрение, така че да работят по-адекватно с тях и според потенциала им.

Предизвикателствата в Уелс са само донякъде сходни с тези в България. Там има нужда от повишаване на очакванията от страна на учители, семейства, общество и самия индивид. Сходствата спират тук, но не защото уелските предизвикателства не съществуват в България. Причината е че някои от тях все още не са разпознати дори,

поради необходимостта от решаване на далеч по-базови проблеми. Колегите от Уелс продължават със споделяне на факта, че да са в крак с технологиите и начините по които технологиите може да се използват в полза на хората с нарушено зрение е предизвикателство за тях. Те също така считат за предизвикателство нуждата да промотират груповата работа и подхода за включване на много институции за гарантиране, че младежите с нарушено зрение получават всички необходими умения за нормален и независим живот (не само добро образование). Друго предизвикателство специфично за Уелс, но също така лесно за регистриране и в други ЕС региони, е свързано с географията на региона. Уелс е предимно селска страна и транспортните връзки не са особено добри. Събирането на групи младежи с нарушено зрение заедно може да бъде съответно прекалено скъпо и отнемащо много време начинание. Това не е много далеч от българската реалност, която не упоменава всички тези ограничения най-вероятно поради простия факт, че децата са сравнително организирани в няколко училища, които осигуряват на живеещите в отдалечени региони възможност за пансион. Семейството на момиче от групата от София живее в отдалечен селски район. Връщането й в училище от дома е предизвикателство. Понякога се оказва, че е необходимо социалните служби да се намесят, за да върнат детето в училище, по искане на ръководството на образователната институция. Семейството не може да гарантира нейното транспортиране всеки път и понякога, когато се прибере за ваканция, те „забравят“ да я върнат обратно в училище.

На въпроса **“Какво трябва да има предвид учител, работещ с деца с нарушено зрение?”** учителите от Уелс и България отговарят, че първото и най-важно нещо, което учителитят не бива да забравя е, че работи с учащи ... и на второ място, че тези учащи не виждат. Учителите са отговорни за обучението на деца с нарушено зрение по същия начин, по който са отговорни и за всички останали деца от класа. Децата с увредено зрение са много повече от просто здравословно състояние. Всички деца (включително тези с нарушено зрение) имат свои силни страни, психологически особености и предизвикателства, които трябва да преодоляват. Дори в хомогенните класове с деца с

нарушено зрение, какъвто е случая в България, фазите на психологическо и двигателно развитие и скоростта, с която учениците научават едно или друго абстрактно определение следва да се вземат предвид. Наличието или липсата на един или друг сетивен дефицит или психологическо увреждане също трябва да се вземат под внимание. Важно да се отчете също, че при децата с увредено зрение индивидуалната работа е мнго по-необходима околкото груповата такава. Заради частичното зрение, когато децата имат полезно такова, което могат да използват, както и при използването на Брайл, работата на децата е по-бавна – всички тези допълнителни фактори влияят на работата на детето, както и на работата на учителя. Учителят следва да има това предвид, за да гарантира успешното възприемане на нови знания. Друга особеност, която не бива да се забравя, е че всеки урок с академични знания трябва да бъде тясно свързан с ежедневната практика и учебната програма трябва да включва предмети, свързани с ежедневния живот, ориентация, мобилност и визуална помощ.

Колегите от Уелс препоръчват с децата да се говори, за да се постигне разбиране как се чувстват и от какво имат нужда. Те още напомнят, че учащите с нарушено зрение учат по различен начин, защото при тях инцидентното учене не е възможно. Те учат основно чрез това, което чуват или прочитат и чрез собствения опит. Имат нужда нещата да им се обясняват.

Други важни елементи, които учителите на деца с нарушено зрение трябва да отчитат, са:

- повечето концепции са визуални (горе / долу / тук / там / отзад / отпред) и въпросните трябва да бъдат обяснявани;

- остротата на остатъчното зрение варира според това колко изморен е учащия, дали приема някакви медикаменти и дали е болен или здрав. Нещата, които виждат сутрин, когато са свежи, може да не изглеждат по същия начин следобяд, когато са изморени (3);

- те няма да разберат, че говорите на тях, освен ако не ги назовете по име – винаги използвайте името им преди да им дадете някакви инструкции, които трябва да изпълнят;

- ще им отнеме по-дълго да направят нещо отколкото на техните зрящи връстници – така че обемът работа очакван от тях (макар че не бива да става дума за нивото на сложност) може да е неоходимо да е по-малък или времето, което му е отредено да е по-дълго (например за даден изпит или тест), по този начин ще са поставени на равна нога със зрящите си връстници;

- може да им е необходимо да работят на Брайл / с аудио / с уголемен шрифт, за да способни да се справят успешно. Материалите за подготовка за всеки курс, посещаван от ученици с нарушено зрение, следва да бъде изгортвен на Брайл или качен на аудио-касета преди да започнат чсовете. Списъците с литература за самоподготовка, трябва да са подготвени колкото е възможно по-рано и да са им предоставени за подготовка;

- нуждаят се от възможност да приложат на практика, това което са научили – както академичните знания, така и социалине умения и уменията за независим живот;

- „децата с нарушено зрение на първо място са деца, които така се е случило, че имат увредено зрение, а не са зрителни нарупшения със закачени към тях деца. Освен ако нямате много добра причина да постъпвате другояче, отнасяйте се към тях като към всички останали ученици.” (B&D Franson, 2/17/2000).

Според българските и уелски преподаватели някои от **най-добрите начини за включване на учащи с нарушено зрение в процеса на учене са:**

- ученето да е забавно и да е подпомогнато от стимулиращи материали.

- учениците да разбират значението на това, което учат – защо го правят / учат и да прилагат в практиката това, което са научили.

- да се използват интерактивни методи за учене.

- да се включват елементи от обучението за развитие.

- да се включат елементи за арт терапия, както и всякакви видове изкуства по време на обучителния процес.

- пред учениците да се поставят постижими задачи, които ще стимулират тяхното желание и готовност да се развиват, като са сигурни, че могат да се справят. Успехът гради успех и малките стъпки могат да са много необходими ако искаме дадена задача да бъде изпълнена.

- пред учениците да се предложи разнообразие от обучителни контексти – индивидуално обучение, работа в група, част от продукция (например театрална).

Според бтлгарските и уелските учителите **най-добрите начини за подобряване увереността на младежите с увредено зрение са**:

- личен опит.

- избягване на старата система“лектор-слушател“ и нейното заменяне с нова такава, при която детето може да бъде активен участник в класа.

- учителят трябва да бъде и психолог, което означава, че трябва да повишава своите квалификации, за да преодолее стереотипите.

- учителят да дава на децата уменията, които са им необходими, за да са независими. Те трябва да получат възможност да са колкото е възможно по-автономни. Ако има опция нещо да бъде направено за даден ученик или да му се помогне да научи/направи нещо сам – втората опция следва да бъде избирана. Това не само ще даде възможност да учениците да се справят с важни задачи след като са напуснали класната стая, но и ще им помогне в изграждането на самочувствие. Например, би било по-добре да се помогне на

ученик да намери начин да чете задачите в клас сам/а отколкото винаги да разчита на други, които да му/й четат.

- да им се дава възможност да успеят и да се отбелязват подобаващо техните постижения.

- да им се дава възможност / подкрепа да правят сами избор и да знаят как да се справят с грешките си.

- да им се дава възможност да допринасят за / да участват в / да обучават други млади хора.

- да им се предоставя емоционална подкрепа и сигурна среда, в която да се оринтират.

Като се има предвид колко важна ще бъде **последната седмица на международния уъркшоп** за децата с нарушено зрение, участващи в проекта, нейното правилно планиране е от изключително значение. Предложенията, които обучителите правят са децата да имат възможност да почувстват резултата от усилията, които са положили, под формата на интерактивно представление или кратка програма, която би могла да включи елементи на представление. Те би трябвало да имат време да помислят върху това, което са научили, пътя, който са изминали и да планират това, което предстои.

Участниците трябва да направят резюме и да представят пред другите как целите на проекта са им повлияли.

Техните личен и групов успех, както и успеха на самия проект – споделения път – следва да бъдат отпразнувани.

Последният въпрос, който бе зададен на уелските и българските учители бе **"Дайте пример за добра практика за обучение на деца с нарушено зрение, която според вас е подходяща?" Според българския опит няма най-добър метод. Всичко зависи от целите и работата с децата.** Пример за добра практика в училище СОУДНЗ „Луи Брайл" е направата на релефни изображения, добавени към уроците, в случай, че няма

изображение, което учителят да може да използва. Интерактивните методи, адаптирани за деца с нарушено зрение също често са полезни. Когато става дума за тежко увреждане или загуба на зрение, добрата брайлова грамотност, която на този етап може да се получи единствено в спецциализираните училища в България, е от голяма полза. Разбира се, използването на ресурсите на специалното училище – материали и компетенции на учителите там – би било от полза за други училища и институции, които се грижат за нуждите на ученици с нарушено зрение.

Предложенията от учителите от Уелс се базират върху разбирането, че всеки ученик е уникален и е съответно изключително важно да се говори с учениците, за да се установи как учат те и каква подкрепа им е необходима. От тук насетне, след като това правилно разбиране е постигнато, следва да се осигурят и подходящите материали за обучение (брайл / уголемен шрифт / аудио / тактилни и прочие) и то навреме за часовете. Понякога е необходимо допълнително обучение за преглед на урока и представяне на нови концепции и идеи. На последно място, но не по значение, важно е да се насърчава участието на ученика във всички аспекти на ученето.

3. *Зрителните увреждания от гледна точка на театъра*

'What is emphasized in applied drama is its concern

to encourage people to use the experience of participating

in theatre to move beyond what they already know'[1]

(Nicholson, H. 2005)

1. Наблюдения на база на разработените национални доклади & добри практики

Театралната теория и теоретици са били предимно ангажирани с обучение на актьори, с трансформация на идеи в действия с цел представяне пред публика или с въздействието, което театъра има върху обществото. В контраст с това, нашите стремежи са свързани с използване на театъра по автентичен начин за нетеатрални цели – за развитието на уверени обучаеми. Въпросите, които трябва да зададем, са:

'Как театърът може да се използва за формиране на самочувствие и за развитие на младите хора с нарушено зрение?'

Нашето проучване и опита, който споделихме в националните доклади, ни доведе до убеденост в неразривността на връзката между театър и самостоятелно развитие; главните ориентири следователно е най-добре да се вземат от сферите на „Приложния театър" и „Театър в обучението" /'Drama in Education' – виж приложения списък с библиография/, които се занимават с използването на театър за генериране на социална и/или личностна промяна.

---

[1] *'Това, на което се слага ударение в приложния театър, е неговия стремеж да насърчи хората да използват опита си в театъра, за да надхвърлят ограниченията на това, което вече знаят'*

‘Приложният театър стъпва на разбирането, че това изкуство устойчиво се е прилагало или е считано за мощно образователно средство’ (Taylor, P. 2003)

Следователно трябва да уточним, че не преследваме създаване на програма за обучение на актьори с нарушено зрение. Също така младежите, които участват в проекта следва да са в центъра на планирането, което ще гарантира, че те укрепват своите позиции и самочувствие чрез театъра – което означава, че ги стимулираме да обърнат внимание на своите силни страни, вместо да се вторачват в ограниченията, както и че ги включваме в оформянето на програмата от дейности, в които са въвлечени.

Увереността фундаментално се отнася до нашата способност да вземаме решения и да взаимодействаме с другите без страх. В допълнение, тя се свързва и с любопитството, с това да сме отворени към нови възможности, към алтернативи и към учене за света. Тя се отнася до това да се чувстваме овластени да се изразяваме и да предаваме нашите идеи, мисли и чувства. Това са качествата, които правят младите хора мотивирани и въвлечени в процеса учащи.

‘Театърът е средство за учене, средство за разширяване на житейския опит, дори ако никога не ни се случи да участваме в театрална постановка или да се изправим на сцена.’ (Heathcote, D. 1982)

Ако разбием определението за самочувствие ще получим следното:

- Вземане на решения
- Взаимодействие
- Любопитство
- Отворено съзнание
- Овластеност
- Изразяване – да имаш глас
- Комуникация
- Да бъдеш чуван и разбиран

Сега трябва да действаме отзад напред. Ако това са качествата на увереността, значи това са страните, които искаме да развием сред обучаемите с нарушено зрение, участници в проекта. Фокусът на нашите проучвания следва да бъде как да развием тези качества чрез театъра? Как театъра развива способностите за вземане на решения сред младежите с нарушено зрение? Как помага на взаимодействието? Как насърчава любопитството? Как може да развива отвореността на съзнанието и да овластява младите хора? Кои театрални дейности ни помагат да развиваме нашата изразност и умения за общуване?

Нашата задача е да започнем да идентифицираме процесите, чрез които по най-добър начин ще се създадат условията за развитието на тези качества.

2. Наблюдения на база получената от децата обратна връзка

Стабилните отношения, които различните страни поддържат с младите участници в проекта са от огромна полза за визуализиране на поведението и действията, които театралните експерти следва да вградят в предстоящите уъркшопи след създаването на новия метод.

Посредством генерирания опит в различните реалности, между които нашият проект гради мостове, сега можем да идентифицираме принципните аспекти, на които следва да обърнем внимание по време на бъдещите уъркшопи с децата. Не бива да забравяме, че действието се развива в различни реалности (деца и млади възрастни, момичета и момчета, различни страни, различни езици, ...), което означава, че за да получим истински резултати, следва да вложим и истински усилия; не можем да разчитаме единствено на теория, така че непрекъснатия контакт с децата ни дава възможност да разберем в детайли различните конкретни социални ситуации. Ние всички следва да отчитаме уникалните казуси на нашите млади участници и упражненията, които им предлагаме, трябва да бъдат адаптирани към съответните ситуации. Освен това, всеки

младеж преминава през свои собствени емоции и има свои уникални реакции, които следва да се вземат предвид и да се отчитат като уникален случай.

Тъй като не е възможно да се направи обобщаващо изявление, сега ние очертаваме основните аспекти и най-съществените коментари, които получихме от децата от различните националности:

- в България участващите младежи с нарушено зрение имат различни интереси, но е за предпочитане да се направи разделение на коментарите на момчетата и момичетата: момчетата са единодушни, че всичко може да ги направи щастливи, те искат да са независими и да могат сами да се справят с различните ситуации без външна помощ; когато става дума за даване на старт на дадена дейност те винаги с готовност се включват. От друга страна, момичетата в голяма степен разчитат на своите семейства и вярват, че възрастните им обръщат внимание и полагат грижи за техните потребности. Те имат нужда някой да се грижи за тях. Онези от тях, които имат по-големи брат или сестра се опитват да им подражават и се нуждаят от тяхната помощ. Скоростта, с която приемат и се включват в нови дейности е малко по-ниска от тази на момчетата; по-колебливи са в „скачането“ в нови предизвикателства отколкото момчетата.

Що се отнася до поемането на отговорности, и двата пола смятат, че им е рано за такива.

- в Италия, сред най-важните моменти, се наблюдава различие между децата и младежите по отношение на техните интереси и кратко/дългосрочните им житейски планове; по-възрастните младежи например имат по-ясна представа, искат да бъдат с добро положение в обществото и да си намерят задоволителна работа; всички обичат музиката и много от тях се обучават в музикалната академия (свиря на инструменти като пиано или дори барабани). Според театралните експерти от Палермо, техният главен проблем се свързва с движенията и с факта, че те не харесват различни дисциплини

(например танци) макар и да е известно, че в театъра движенията не се разглеждат като дисциплина и трябва да бъдат открити индивидуално от всеки вътре в собственото тяло.

- в Уелс ключовата дума е **консултиране.** Местните партньори имат най-голям опит в обучаване на деца с нарушено зрение чрез театър и потвърждават, че увереността се свързва до голяма степен с това да бъдеш слушан. Затова те са много чувствителни в това отношение и винаги се консултират с младежите с увредено зрение. Упражненията, дейностите и проектите, в които участват винаги са преглеждани, оценявани и ако е необходимо адаптирани. По този начин интересите, забележките и обратната връзка от младите хора ръководят театралната работа в UCAN. Консултирането е един от ключовите фактори за успеха на UCAN. Оценяването и зачитането на гласовете на младите хора е важна изходна точка за изграждане на тяхната увереност. Не бива да забравяме това по време на развитието на проекта и трябва да внимаваме за това всички постигнати от нас резултати да са резултат от консултиране с младежите с нарушено зрение. Нищо не дава повече сила и свобода.

<u>Един краен споделен продукт</u>

Споделения краен продукт дава ясен фокус за всички участници и създава значение и усещане спрямо работата, която иначе би се възприемала като серия несвързани дейности и случайни упражнения. Той също така дава на младите хора шанс да изразят своите идеи и да приложат своите знания и нови театрални умения.

Установихме, че огромно удовлетворение, увереност и същинско учене се случват тогава, когато има усещане за постижения, за награда за създаването и споделянето на нещо, което изразява собствените идеи. Така човек се извисява и става по-забележим.

Водеща тема или централен интерес следва да бъдат определени като фокус на работата. Това ще помогне в допълнение към театралната стойност на дейностите да се придаде и обучителна такава. Централната тема би могла да

бъде доста обща или свързана с региона, в който се намираме, например морето ИЛИ пътуванията ИЛИ разказването на истории и прочие. Всеки от екипите би могъл да избере приказка или мит от съответната култура, които да използва като изходна точка за театралните търсения.

3. **Наблюдения на база получена обратна връзка от театралните експерти**

Чрез нашия опит като театрални експерти и възможностите, предоставяни от Flashmeeting за изграждане на мостове, свързващи отдалечените точки (единствено физически), в които сме позиционирани, успяхме да проведем диалог относно състоянието „нарушено зрение“, за да се опитаме да очертаем дейностите, които биха били най-полезни за формирането на самочувствието на нашите млади участници. Изключително важен елемент, който всички заинтересовани страни следва да отчетат е, че всяка дейност води до различен резултат при различните деца; тъй като всеки участник е уникален случаи, от огромно значение е да сме търпеливи и способни да слушаме и да насърчаваме всяка личност. Освен това, положителните ценности, които тези дейности биха могли да генерират, след винаги да бъдат разглеждани и от перспективата на противоположните като стойност резултати. Така че е важно да отчитаме и двете страни на всяко едно действие и да ги разглеждаме като двете страни на един и същи медальон. Единствено по този начин подходът, който изградим може да бъде аналитичен, а хората, ангажирани с неговото изготвяне – отлично подготвени и въоръжени с необходимите материали за изграждането на неговите основи.

Например според опита на UCAN, формиран на база на много международни проекти със зрящи младежи и младежи с увредено зрение, процесът включва 5 последователни етапа:

1. Формиране на група
2. Изграждане на умения
3. Споделяне на идеи, игра и създаване заедно

4. Представяне
5. Размисъл, оценка и приключване

1. <u>Формиране на група</u>

"Във всички ... представления, в които съм участвал, винаги присъства елемента със 'загряването'… На практика ролята на тези упражнения е не само загрявка, но и формиране на група съставена от присъстващите индивиди; нещо като 'общност' – ако правим нещо заедно, ние ставаме истинска група, а не просто съвкупност от индивиди." (Boal, A. 2002)

Формирането на групата е може би най-важната фаза. Взаимодействието и успешната работа с другите е в основата на увереността. Нашата увереност идва от способността ни да се чувстваме удобно и на равна нога с други хора.

Театърът има огромен капацитет за формиране на усещане за група, защото сътрудничеството и колектива са фундаментални за него. Това е онази част от процеса, при която доверието, сигурността и сътрудничеството се формират стъпка по стъпка. Заслужава си да се инвестира доста време в този тип дейност.

Съществуват множество театрални игри и упражнения, които са създадени да формират усещане за колектив, за общност. В същото време по този начин се създава усещане за доверие и най-вече за сигурност сред участниците, така че да се чувстват удобно със самите себе си и с останалите.

Театралните игри и дейности спадат в следните категории:

- Игри с имена
- Енергизиращи игри
- Пространствени упражнения
- Упражнения за съсредоточаване

- Екипна работа
- Упражнения за въображение
- Работа с тялото
- Работа с гласа

Участниците следва да работят по двойки, в малки групи или всички заедно.

2. Изграждане на умения – тяло и глас

Начинът, по който стоим и контролираме тялото и движенията си често е индикатор за нашата увереност. Това важи и за начина, по който използваме гласа си, като се отичтат тон, артикулация, дълбочина и дишане.

Театърът чрез дългата му традиция в обучаване на актьори разполага с широка гама физически и вокални упражнения, които може да се използват за развитието на тяло, движения и глас. Ние препоръчваме тези упражнения да се използват за изграждане на физическите и гласови качества на младежите и да им се предоставят стратегии за релаксация, презентиране и говорене с увереност.

3. Умения за представяне и креативност

Театърът е форма на представяне, начин за предаване на идеи и чувства. Ние препоръчваме участниците да бъдат запознати с упражнения, дейности и форми, които са достъпни и които ще им дадат рамка за изразяване и споделяне на техните идеи, например статични картини, работа с бамбукови пръчки, импровизация, разказване на истории и др.

4. Представяне

Едно заключително споделяне, което може да е неформално и да се изразява единствено в представяне един пред друг, дава усещане за успешен завършек и предоставя обща цел, за постигането на която работим всички заедно. То дава на младите хора възможност да споделят своите идеи и работа, както и шанс да приложат техните умения и усвоени знания. То гради увереност и чувство за постижения. Точно по време на заключителното споделяне се наблюдава постигнатата увереност. Заключителната презентация следва да бъде кратка (5-15 минути) и случваща се по време на последния ден.

<u>Още няколко важни въпроса, които следва да се вземат предвид</u>

Въз основа на театралната работа с младежи с нарушено зрение можем да препоръчаме още следното:

- Сигурността, безопасността на участниците е от ключово значение. Всички необходими обезопасявания и застраховки трябва да са налични и осъществени.
- Трябва да е отделено достатъчно време преди началото на дейностите, така че участниците да могат да се запознаят с пространството, в което ще творят заедно. Също така е добра идея да им бъдат „разказани“ компонентите на заобикалящата среда, с обяснения къде се намират врати, прозорци и мебелировка. Също така би било добра идея да се проведат театрални уъркшопи, които се занимават с пространствено ориентиране и осъзнатост на положението и обема на тялото в пространството.
- Използването на езика е важно и упражненията следва да са адаптирани или разработени така, че езикът и инструкциите да са подходящи.
- Програмата с дейности е оформена в диалог и консултиране с младите хора с нарушено зрение. Това е сфера, която UCAN оценяват особено високо. Тя вярват, че е необходимо не да се говори от името на хората с нарушено зрение, а те да бъдат включени в процесите. Като се има предвид, че тези млади хора живеят с ограничено

зрение през цялото време, техните мнения относно дейностите следва да бъдат оценявани високо. Важно е да не забравяме, че точно те са експертите по своите зрителни увреждания.

- Считаме, че проектът дава отлична възможност млади хора с нарушено зрение с различен произход и култури да се съберат заедно и да се учат на нови умения и което е най-важно да се сдобият с нови приятели, поради това препоръчваме заедно с упражненията за изграждане на групи да има и достатъчно време за социализация в програмата на младежите. Следователно ще бъде необходимо да им организираме културни дейности, свързани с региона, в който се случва срещата, които да можем да проучим от театрална перспектива.
- Във връзка с нашия опит, много от младите хора с нарушено зрение се изморяват твърде бързо, нужно е да имат време за чести почивки и в началото на работата с тях, продължителността на уъркшопите да не надхвърля 90 минути.

Тези ефективни фази бяха чудесна тема за дискусия по време на срещите на театралните експерти, които сега имат отличните намерения да съчетаят уелския опит с италианския такъв, който е базиран на различни (но всички те значими) концепции:

1. ПРОСТРАНСТВО НА ВЪОБРАЖЕНИЕТО

Създаването на „пространство на въображението“ и неговата контекстуализация по време на дейностите, дава на участниците възможност да си представят форми и цветове, които не могат да видят съвсем добре.

Това би могла да бъде първата стъпа; чрез последващи упражнения младежите получават възможност да добият увереност във визуализациите посредством използването на другите сетива, така че да се научат да търсят познавателен статус относно неща, които си представят или за които говорят (например роза, как изглежда на

допир, какъв цвят може да бъде и как ухае, дали се е разтворила или е затворена, процесът на нейното развитие, до разсъфването и погиването и т.н.).

Това им дава възможност да си формират интерфейс на реалността, опитност с обектите, свързана с тяхното въображение, която ще да бъде използвана като водеща сетивност: как се „виждате“ като роза, как можете да демонстрирате роза; какъв цвят сте? Дали розата, която представлявате е нежна? Защо има бодли? Имате ли бодли? Защо?

Посредством стартирането на подобен метод, ние позволяваме на участниците да се понесат по един поток, който активира нов тип любопитство по отношение на нещата, които ни заобикалят, което ни показва как сме ги възприемали до момента и как бихме могли да ги „живеем“ вбъдеще. За да подчертаем уникалността на всеки индивид си представяме, че уханието не е просто ухание, то предава послания, описва емоции, които се учим да разпознаваме сами и по този начин се сдобиваме с по-добро разбиране на самите нас.

Това би могло да доведе до последващи упражнения от сорта на „въображаеми движения“ (ако продължим да се асоцииираме с роза – как би се движила тя или как пораства тях, как се отличава от другите цветя ...) и по отношение на личното двигателно развитие – до по-добро разпознаване на различните възможности за движение на тялото.

Следващата стъпка (защото последна стъпа в самоопознаването няма) отива встрани от индивидуалните упражнения и най-сетне довежда до взаимодействия между участниците, които може да се чувстват свободни да предадат своите лични емоции.

В края на сесията ние всички щ установим магията на контекста, общото пространство за креативни енергии, в което съществуват безброй особености: всеки участник, описвайки роза, дава уникалния си принос за опита, който всички съпреживяват, демонстрира и приема своите емоции и добавя нови възможности към контекста, който всички споделят.

2. СЕТИВНИ УПРАЖНЕНИЯ

Сетивни означава такива, които възстановяват от спомените (и фасилитират достъпа до същите) ухание, форма, особеност, с която сме се запознали от опит. Това помага да се изострят сетивата, да се изведат на светло, да се задържат тактилните, мирисови, слухови или вкусови контакти, които впоследствие внимателно и постепенно да се доближат до реалността, за да позволят по-качествено регистриране и усещане на това, което изживяваме.

Ще цитираме Uta Hagen, която казва "*Петте сетивни органа (очи, уши, нос, език и кожа*) *са нашите рецептори за външни стимули*. Колкото сме по-чувствителни, толкова по интензивно реагираме на стимулите, които предизвикват у нас всичко от дупевен екстаз до ужасна болка – защото физическите реакции, причинени от тези стимули са, разбира се, придружени от психологически такива." (Hagen, U., 1991, стр. 75). Разпознаването от страна на сетивата е лесно, когато усещанията са екстремни (горещо, студено, солено, люто, шумно, скърцащо ...), но през повечето време нашите усещания са на средно ниво и поради това си остават непроучени. Точно в такива ситуации сензорните, сетивните упражнения разкриват истинската си стойност.

Обърнете внимание как отликвате на различните стимули. Наблюдавайте физическите и психическите реакции на времето, светлината, влажността, когато отваряте или затваряте прозореца през нощта или сутрин. Вижте колко силно може да повлияят на вашето поведение. Всичко закодирано, което се събужда от вниманието към сетивните процеси помага на придаване на смисъл на всяка информация, която сме способни да получим." (Hagen, U., 1991, стр. 76)

Съсредоточаването позволява да разпознаваме и да тренираме нашите сетива и повишава възможностите ни за личен контакт с това, което ни заобикаля. Този тип упражнения ни помагат да проумеем колко изпускаме в ежедневието си, защото навиците ни правят материално разсеяни и не напълно присъстващи в това което правим, не напълно осъзнаващи, това което изживяваме.

По този начин разбираме, че всичко, което е свързано със сетивата има дълбока връзка с вътрешния свят, как си представяме даден обект или действие и емоциите, които те ни предават. Следващата стъпка е афективната и емоционална памет.

Сетивното пътешествие, предложено от Микаел Маргота, например, преподавател, който практикува професията си в актьорско студио в Ню Йорк в продължение на няколко години, предлага различни упражнения, включително т.нар. **закуска** (това е всъщност първото упражнение в този контекст), които предизвикват сетивата да включат емоционалната памет.

В рамките на това упражнения, онези, които отварят своята сетивност, често се изправят пред емоции, които ги въвличат в света на спомените и позволяват да се прави избор от далечни спомени, например от времето, когато закуската все още е била ценност; образи, аромати, вкусове или усещания се материализират в този момент и упражнението, което обикновено се изпълнява със затворени очи, предизвиква възстановяване на части от паметта, които са ни изглеждали забравени завинаги.

“Поради това, петте сетива са булевардите на нашите психологически и физически възприятия. Те са булевардите към нашето тяло, ум и душа.” (Hagen, U., 1991, стр. 84)

3. ВЛИЗАНЕ В РОЛЯ и ИМПРОВИЗАЦИЯ

Виола Сполин[2] е създала метод, базиран на КЪДЕ, КОЙ, КАКВО, в който особеностите на ролята (без значение от характера, човека, същността) са базирани на три въпроса: къде си ти? Кой си ти? Какво правиш? Може да дадем пример; аз съм фермер, който се грижи за стадо овце на фона на един прекрасен пейзаж. Контекстът е създаден и аз мога да

[2] Виола Сполин /Viola Spolin/ (http://www.spolin.com/) е международно признатият автор на театралните игри – основата на т.нар. импровизационен театър. Нейната работа е призната от много сектори в обществото, различни от театралните кръгове. Тя е уважаван и ценен инструмент, използван от режисьори, обучители и психолози и който е донесъл ползи в ежедневието на много хора, които са се докоснали до него.

развия ролят: как фермерът се грижи за своето стадо овце, за какво мисли, как е облечен, може би има шапка, която да го предпазва от слънцето, сигурно сламка стърчи между зъбите му, може да се е облегнал на някоя скала, може да е гладен или жаден. С трите първоначални магически думички ние можем да създадем поредица от упражнения, стъпващи върху въображението, при които импровизацията и креативността подпомагат изграждането на герой, чието развитие и личен опит помага на онзи, който влиза в неговата роля, защото реакциите и опита на героя в неговото битие ще бъдат използвани от актьора за ситуации от неговия живот. Това е така, защото се задълбочаваме допълнително, а развитието на героя задейства развитие в самите нас, **ние като въпросния героя в съответния контекст**, което ни кара да осъзнаем как се държат хората в живота. Луиджи Пирандело /Luigi Pirandello/[3], в неговия роман *Uno, nessuno e centomila* (Някой, никой и сто хиляди) обяснява как хората произвеждат контексти в своето ежедневие и как правят неосъзнат анализ на ситуации и хора, с които трябва да влязат във взаимодействие. Театралните дейности ни дават възможност да предприемем дадена работа с ясно съзнание как хората се държат в различни контексти, което ни позволява да си изградим увереност в способностите ни да взаимодействаме.

Всъщност, този опит и всичко което можете да изживеете чрез магията на театъра има за цел да ви помогне да откриете вашата лична **неутралност**, онзи „**вие**“, който показва неутрално разголване без страх. ***Защото вие осъзнавате кой сте.***

Значението на тези дейности не спира до реализацията им в рамките на уъркшоп, а продължава своя ефект и след като изпълнителят излезе от сигурната среда на театъра (опит без последствия) и се изправи пред истинския живот: неговите/нейните нови реакции на различните житейски ситуации, поради преродената сенситивност, се

[3] Luigi Pirandello (http://www.britannica.com/EBchecked/topic/461518/Luigi-Pirandello) е италиански драматург, романист, майстор на късия разказ, спечелил Нобелова награда за литература през 1934г. Със своето изобретение „театър в театъра“ в пиесата *Sei personaggi in cerca d'autore* (1921; Шест персонажа в търсене на автор), той се превръща във важен новатор в модерното театрално изкуство.

потвърждават и от думите на Хаген, който заявява: “Отворете сетирава си без значение колко болезнено може да бъде това. Правейки го ще обострите своята сетивност, което е неотделима част от таланта на актьора. По този начин ще подобрите и своето разбиране за света, в който живеете и може дори да предизвика действия на съчувствие във вашето ежедневие” (Hagen, U., 1991, стр. 75)

В заключение, дори и да сме все още на ранен етап от работата, синергията между нашите умения и опит в театралната сфера и въпросът “**как се превръщаме в уверен обучаем чрез театъра?”** ни дадоха възможност да оформим базовата концепция, на която може да стъпи създаването на метода V.I.S.I.ON: превръщане на въображение в креативност, състояние на по-висока степен на осъзнатост.

4. Пресечни точки и общи заключения за основите на метода V.I.S.I.ON

Достъпът е ключов елемент на включването, което е далеч повече от просто позициониране в опрелена среда. Връзката между достъп и включване може и да не е веднага видима за онези, които не са запознати с образователните и социални последствия от загубата на зрение. Позиционирането на ученик с нарушено зрение в стандартна класна стая не е задължително да дава достъп на ученика и той не е включен по подразбиране. Един ученик с нарушено зрение, който няма достъп до физическа и социална информация заради своето състояние, не е включен, без значение от физическата среда, в която е поставен. Учениците с нарушено зрение ще бъдат наистина включени ако техните индивидуални образователни потребности са уважени и на тях е обърнато внимание от страна на специално обучен персонал в среда, която дава равен достъп до учебното съдържание посредстом подходящи книжи, материали и оборудване.

Не е възможно да се отговори на изискванията на всички ученици с нарушено зрение посредством една единствена учебна среда. Идентифицирането и отговарянето на тези потребности е от огромно значение, също както и осъзнаването, че тези потребности варират в зависимост от възрастта и развитието на ученика. Поради това и услугите, които се предлагат следва да са разнообразни. За повечето ученици са необходими продължителни периоди за научаване на брайловата азбука, за развиване на техните умения за ориентация и мобилност, кариерно ориентиране, социални умения и умения за независим живот. По време на тези периоди децата имат нужда да получават подкрепа от адекватно обучени специалисти.

Младежите и децата с нарушено зрение се нуждаят от достатъчно възможности за упражняване на уменията, което да им позволи да натрупат информация за самите себе си, за средата, в която живеят и за чувствата на хората. При все това, като имаме предвид, че те имат ограничен визуален достъп до заобикалящата ги среда, както и малко и често спорадични преживявания и опит, често те се нуждаят от повече време за постигане на достатъчно широк набор от преживявания. Точно поради тези ограничения, децата с нарушено зрение често се сблъскват със социално-познавателни трудности.

С цел на децата с нарушено зрение да бъдат предоставени възможности да развият и овладеят техните социални компетенции, простичко взаимодействие с други хора би се оказало недостатъчно и неадекватно. Театърът и сценичните изкуства са типа социално взаимодействие, което максимизира социалното развитие.

> “Важно е възрастните да възприемат като добро взаимодействие не такова, в което липсва физическо и вербално насилие, а по-скоро такова с включено положително социално взаимодействие (MacCuspie, P. A., 1992).”

Деца, които са социално компетентни, в допълнение към положителната представа за самите себе си, доброто самочувствие и увереност, владеят голям набор стратегии за получаване на достъп до различни групи, което е от основно значение за човешкото общество, формирано от „социални индивиди” (Roe, J., 2008). С цел да постигнат

социална компетентност, децата е нужно да могат да тълкуват правилно различните ситуации и да разбират чувствата, интересите и гледните точки на другите. Те трябва да могат да се поставят в положението на другия, да бъдат състрадателни, да оценяват и да подкрепят и в същото време – да бъдат напълно осъзнати като независими и силни индивиди.

Като се има предвид колко са тънки поведенческите особености, способността да виждаш може да се счете за голямо преимущество. Децата с нарушено зрение могат да използват други инструменти, до повечето от които получават достъп посредством игра. Играта, която е в основата на сценичните изкуства и театъра, има важна роля в развитието и прогреса на децата, за разбирането на самите себе си и на другите, за устно изразяване и разрешаване на конфликти. Историята, която се развива по време на детска игра е от водещо значение за развитието на разбиране за връзките и логиката между мислите и вярванията на хората и техните действия (Dunn, J., 2004). Не бива никога да забравяме, че всяко дете е различно и начинът, по който едно дете се държи, играе и развива отношения с другите зависи от неговия опит и личност. Ето защо е важно да придаваме което и да е от техните предпочитания единствено на увреденото им зрение.

Като имаме предвид, че децата с нарушено зрение имат нужда да развиват осъзнатост относно себе си, ведно с голям набор от социални умения по същия начин, по който това трябва да се случи с всяко друго дете, те имат нужда от повече опит и преживявания, за да могат да го постигнат. Възможностите за взаимодействие с другите не бива да са представени единствено в рамките на ежедневните дейности в училище, а да са нарочно създадени и използвани във времето и мястото на техните проявления. Театърът, с неограниченият му брой сцени, герои, настроения, чувстства, инструменти и техники представлява удивителен инструмент за целево създаване на осъзнатост чрез градене на ситуации в сигурна среда. Театърът предоставя среда и стратегия, които са отлични проводници на положителен обучителен опит, при който е много вероятно да се случи инцидентното учене. Той създава възможности за упражняване на умения, достъпът до

които понякога е много труден, особено като се има предвид, че децата с нарушено зрение не могат да се учат така лесно чрез самостоятелно имитиране на другите.

За да се промотират положителните социални взаимодействия, вградени във всекидневието, както и чрез театрални уъркшопи, важно е да бъдат отчетени следните аспекти:

(1) Типът физическа среда, пространството, в което ще се случват дейностите

Типът пространство (стая, зала, двор) може да има въздействие върху възможностите на детето да взаимодейства с другите по независим начин, т.е. познатата среда, в която децата могат да откриват предметите, в която те разбират какво се случва и къде се случва, в която знаят къде са позиционирани в сравнение с другите, които присъстват и прочие.

(2) Социален контекст

Децата с нарушено зрение се нуждаят от възможности да взаимодействат с широк кръг свои връстници и възрастни – да излязат от зоната на комфорт на директното им обкръжение – включително с хора, които са много опитни в социално и комуникативно отношение, които могат да бъдат пример, модел на подражание и да предложат състрадателна, но и разумна и логична мисъл и експресивно поведение. Театралните правила, както са резюмирани в Алексей Бураго (1), заявяват:

1. Търсете положителното във всичко, което ви заобикаля

2. Избягвайте клюките

3. Избягвайте да съдите

4. Уважавайте и обичайте декора и костюмите си

5. Инвестирайте духовност в супер-целите на вашите представления

Ако трябва да вложим малко повече думи, за да направим дисекция на горните правила през призмата на темата за увреденото зрение, то трябва да кажем, че те отговарят перфектно на потребностите на въпросната група хора. Търсенето на положителни качества ще ни пази от депресия, отрицание и отрицателни представи за самите нас. То ще ни промотира като продуктивни, способни хора, на които може да се разчита. Избягването на клюките ще ни помогне да поддържаме откровени и здравословни взаимоотношения със заобикалящия ни свят. Да се въздържаме да съдим ще ни направи съчувстващи и подкрепящи хора, а от там и такива от които другите се нуждаят и оценяват. Уважението и любовта към това, което ни заобикаля ще ни направи отговорни и оценяващи, това което имаме и това, което осигуряват за нас. Духовната инвестиция се грижи за онази част от нас, без която дори и най-идеалното тяло би останало празна черупка.

Театърът е ефективна включваща практика, в която социалният контекст на средата отразява отношение на разбиране, което се вглежда в особеностите, в тяхното въздействие върху децата и как това въздействие може да бъде трансформирано в положителна концепция за човека с нарушено зрение, вместо той да бъде възприеман като индивид с проблеми и затруднения.

(3) Колаборативно планиране на обучителните дейности – съвет от тифлопедагозите

Препоръките на квалифицираните преподаватели на деца с нарушено зрение са от изключително значение за целите на планиране на ефективни дейности за същите. Важно е учебната дейност според учебната програма и участието в групови дейности, от сорта на уъркшопи по сценични изкуства, да вървят заедно в синхрон и взаимно допълване, без да си пречат. Фокусът на колаборативното планиране съответно трябва да се отнася до успешното комбиниране на подходящо обучение и адекватна подкрепа за социално включване.

(4) Подкрепа

Важно и необходимо е да има мониторинг на приятелските и социални взаимодействия и да се насърчава положителното социално общуване. Това изисква добро ниво на разбиране и чувствителност от страна на онези, които подкрепят децата. Както показва практиката, често най-добрият начин за предоставяне на помощ и подкрепа е индиректния. Отговорните възрастни трябва да могат да отстъпят назад, подпомагайки и развивайки потенциала на децата като им дават възможност да са активни, позволявайки на социалното общуване да се случва без тяхната намеса. Следните подходи могат да бъдат използвани за предоставяне на подкрепа и възможности за упражняване на умения за развиване на социални компетенции:

- работа в малки групови сесии, които може да се планират както за развитие или затвърждаване на умения, необходими на децата, така и за подпомагане на децата и техните връстници да влизат в положително социално взаимодействие. Тези дейности биха могли да включват игри, разказване на истории, артистични уъркшопи и прочие и прочие, както и да покриват следните аспекти, погледнати през призмата на театъра:

• да се участва активно като член на групата – да бъдеш част от голямата постановка, но да имаш собствена роля (стойност, значимост, важност);

• да се изразяват чувствата и да се разбират чувствата на другите (практикуване и обсъждане на лицеви гримаси и какво ги причинява);

• да се решават проблемите колективно, с екипно усилие (в групата се решава как да се подходи към дадена сцена, среща или задача);

• да се разбира гледната точка на другите (да се влезе в положението на другия като се редуват различни роли);

• да се помага на другите (вместо да мислим колко много трябва да помагат на нас, да се замислим, че нашият успех на сцената зависи в огромна степен от успеха на другите);

• да се привлича вниманието, да се инициира и поддържа разговор (да влезеш във фокуса на прожекторите, да ти дадат главна роля, да владееш своите емоции и търпение);

• да се разработят стратегии за справяне с конфликти (да сме поставени в ситуации и да се учим от възможните развития на въпросните ситуации); и

• да развиваме увереност и самочувствие (защото другите обръщат внимание на това, което имате да кажете, защото откривате колко голямо и способно е вашето тяло, защото се учите на нови изразни средства – физически и устни, защото стъпка по стъпка запълвате пъзела на вашата личност).

Театърът гарантира, че умения усвоени в дейности, организирани за малки групи, могат да бъдат трансферирани към реални житейски ситуации, защото той се базира на такива. Той също така създава възможности за децата с нарушено зрение и за други млади хора да се срещат и да обменят опит, да обсъждат, да имитират положителни герои – „израстването" заедно по този начин е важно за изграждането на самочувствие.

- създаване на възможности и условия за индивидуални сесии, защото децата и младежите с нарушено зрение имат също така нужда да разговарят насаме с някого по въпроси, които ги тревожат или притесняват. Други пък се нуждаят от специализирани, диференцирани индивидуални възможности за развиване на социални умения, което може да не е подходящо за реализация в група, а в същото време следва да се вземе под внимание и да му бъде отговорено посредством индивидуално консултиране и менторство.

На последно място, но не по значение, активното въвличане на децата и младежите с увредено зрение във формирането на средата, която би гарантирала изграждането у тях на положителна представа за Аз-а, е от огромно значение за максимизиране на техните способности да се учат от своя опит.

Библиография:

Boal, A. (2002) Games for Actors and Non-Actors 2nd edition Translated by Adrian Jackson (London & New York: Routledge) /Боал, А. (2002г.) Игри за актьори и други, 2ро издание, превод Адриан Джаксън/

Dunn, J. (2004) Children's Friendships: the Beginnings of Intimacy. Oxford: Blackwell Publishing /Дън, Дж. (2004г.) Приятелствата на децата: началото на интимността/

Griffin-Shirley, N., & Nes, S. L. (2005). Self-esteem and empathy in sighted and visually impaired preadolescents. Journal of visual impairment and blindness, 99(5), 276-285. /Грифин-Шърли, Н. § Нес, С. Л. (2005г.) Самочувстие и емпатия при зрящи непълнолетни и такива с увредено зрение/

Hagen, U. (1991) A Challenge for the Actor, New York: Scribner /Хаген, У. (1991г.) Предизвикателство за актьора/

Heathcote, D. (1983) 'Drama as challenge' in (Ed. Hodgson, J.) The Uses of Drama; Acting as a social and educational force (London: Methuen) /Хийткот, Д. (1983г.) „Театърът като предизвикателство" в (Ед. Ходжсон, Дж.) Приложения на театъра: актьорството като социална и образователна сила/

Roe, J. (2008), Social inclusion: meeting the socio-emotional needs of children with vision needs, BJVI /Роу, Дж. (2008г.), Социално включване: посрещане на социо-емоционалните потребности на деца с нарушено зрение/

López -Justicia, M. D., & Cordoba, I. N. (2006). The self-concept of Spanish young adults with retinitis pigmentosa. Journal of visual impairment and blindness, 100(6), 366-370 /Лопес-Джустиция, М. Д., § Кордоба, И. Н. (2006г.) Самооценката на испанските младежи с пигментозен ретинит/

Maccuspie, P. A. (1992) 'The Social Acceptance and Interaction of Visually Impaired Children in Integrated Settings', in S. Z. Sacks, L. S. Kekelis & R. J. Gaylord-Ross (eds) The Development of

Social Skills by Blind and Visually Impaired Students. New York: American Foundation for the Blind. /Макюспи, П. А. (1992г.) „Социално приемане и взаимодействие на деца с нарушено зрение в интегрирана среда"/

Nicholson, H. (2005) Applied Drama; The gift of theatre (Hampshire and New York: Palgrave Macmillan) /Николсон, Х. (2005г.) Приложен театър: дарът на театъра/

Schinazi, V. R. (2007) Psychosocial implications of blindness and low-vision, Centre for Advanced Spatial Analysis – University College London, UCL Working papers series, paper 114 /Скинаци, В. Р. (2007г.) Психологически въздействия на слепотата и нарушеното зрение/

Taylor, P. (2003) Applied Theatre; Creating transformative encounters in the community (Portsmouth, NH: Heinemann) /Тейлор, Р. (2003г.) Приложен театър: създаване на трансформиращи срещи в общността/

Tuttle, D. W. (1987) The role of special education. Journal of visual impairment and blindness, 81, 156-161 /Тътъл, Д. У. (1987г.) Ролята на специалното обучение/

Warren, D. H. (1984) Blindness and early childhood development (2nd ed.). New York, NY: American Foundation for the Blind. /Уорън, Д. Х. (1984г.) Слепотата и ранното детско развитие, 2ро издание/

Бележки и допълнителна литература:

(1) http://www.backstage.com/advice-for-actors/acting-teachers/5-rules-theater-actor/

(2) http://www.afb.org/info/programs-and-services/professional-development/teachers/inclusive-education/1235 - "Обучаване на ученици с нарушено зрение за интеграция в обществото", доклад относно включването на ученици с нарушено зрение, изготвен за Американската фондация за слепите, Лидерски институт на Джозефин Л. Тейлър, работна група по отбразование

(3) http://www.google.bg/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDcQFjAA&url=http%3A%2F%2Fmy.ilstu.edu%2F~bafrans%2Fhandouts%2F6things.doc&ei=T7uHVdCiH8LkUZ6Kj8AM&usg=AFQjCNH6mhl6pfioP_rT3FMOenPs3OU61g&bvm=bv.96339352,d.d24 – "Шест неща, които учителите могат да направя в помощ на ученици с увредено зрение в техните класни стаи", Б§Д Франсън, 2/17/2000

"Този проект е финансиран с подкрепата на Европейската комисия. Тази публикация [съобщение] отразява само личните виждания на нейния автор и от Комисията не може да бъде търсена отговорност за използването на съдържащата се в нея информация."